

DE WERELD ALS HET WERK VAN DE MENS
Over behoefte en bevrediging, over middel en doel, over de weg en
zijn bestemming*

Jacques De Visscher

1.

Hebben we *Genesis 3:7* enigszins begrepen, dan weten we dat we behoeftige wezens zijn, dat we met een gemis leven, dat ons bestaan onvolkomen is of door een onophefbaar tekort wordt getekend; we hebben immers gezien dat we naakt zijn. In onze alledaagse zelfervaring botsen we meer dan eens op het feit dat we veel nodig hebben, dat we het niet zonder de dingen kunnen stellen, dat we op de hulp van anderen zijn aangewezen en dat ontberingen het ons bijzonder moeilijk kunnen maken. De Franse uitdrukking 'la condition humaine' kunnen we in dit verband begrijpen als de fundamentele voorwaardelijkheid van onze existentie: we kunnen ons die existentie maar voorstellen als aan bepaalde voorwaarden is voldaan, of sterker nog: we zouden de hoedanigheden van onze levensloop moeten zoeken in de voortdurende bedrijvigheid om aan die levensvoorwaarden te kunnen voldoen. Pas als we erin slagen te weten wát we nodig hebben en als we bovendien de levensbenodigdheden deugdelijk weten te gebruiken, zijn we in staat goed te leven.

Is dit goede leven een zaak van kennis en macht, van inzicht in en beheersing van mogelijkheden, waarop dan bevrediging en voldoening volgen? Er is nauwelijks iemand die zo naïef is om te geloven dat we ooit in een toestand terecht komen dat we tevreden rondom ons kunnen kijken en besluiten dat alles goed en voltooid is. Zo'n situatie doet ons trouwens aan de paradijselijke toestand denken toen de mens nog probleemloos de aarde kon vervullen, haar kon onderwerpen en over alle levende wezens kon heersen. Dat is echter al bijzonder lang geleden, hoewel het er soms op lijkt dat we aan het herstel werken van deze paradijselijke toestand, toen we nog niet wisten dat we van de levensboom hadden moeten eten om onsterfelijk te worden – in dat stadium van onze ontwikkeling wisten we nog helemaal niet dat er zoiets was als dood en sterfelijkheid als naaktheid, kwetsbaarheid en ziekte.

De moderne kritische en sceptische geest gelooft nu niet dat wij ooit door inzicht en beheersing der levensvoorwaarden bevrediging en voldoening zouden kennen. Onze behoeftigheid, zo heet dit dan, is onze fundamentele zijnswijze: wij zijn in de wereld volgens de modus van de bezorgdheid of de preoccupatie om onze bestaansvoorwaarden te vervullen. Ondubbelzinnig is dit

niet want enerzijds zijn er de noodzakelijke mogelijkheidsvoorwaarden waaraan we dienen te voldoen, maar anderzijds lijken de inspanningen om aan die voorwaarden tegemoet te komen al de eigenheid zelf van het leven te bepalen. Eenvoudiger – in vraagvorm – gesteld: is de zin van ons leven het proces van de bevrediging van de behoeften of betreft de zin van ons bestaan de bevredigde behoefte, de opheffing van de behoefte omdat we bevredigd zijn, omdat we niet langer een gemis of een tekort kennen? Misschien nog eenvoudiger geformuleerd vanuit een heel concreet ervaringsdomein en vanuit een niet minder concreet toepassingsveld: bestaat het wonen in het leggen van de funderingen van een te bouwen huis – wetend dat deze funderingen noodzakelijke mogelijkheidsvoorwaarden zijn voor de stabiliteit van het te construeren pand – of wonen we wanneer we het huis betrekken en alles wat daarmee samenhangt? Een variatie op deze vraag kunnen we bedenken in verband met het academisch leven en zijn geleerdheid: vormen het schrijven van een proefschrift en het ontplooiën van een door anderen gewaardeerde competentie de academische wijsheid of moeten we dit schrijven en dit ontplooiën alleen als voorwaarden, als voorbereidingen zien?

Hebben we een antwoord op deze vragen? Wellicht wel, maar het antwoord zal onvolledig zijn. Wellicht bekennen we dat het in ons bestaan uiteindelijk om die tevredenheid van de bevredigde behoefte gaat, dat de constructie van funderingen niet volstaat en dat funderingen zonder huis erop zelfs geen grondslagen meer zijn, want ze funderen niets, en dat het eeuwig werken aan een dissertatie al vlug doet vergeten dat we ooit veelbelovend waren. We kunnen inderdaad niet blijven zeggen dat we ons met de ‘voorwaarden tot...’ inlaten of dat we eerst de behoeften en dan vooral de basisbehoeften moeten bevredigen vooraleer we echt van wal steken, vooraleer we ons met de zaak zelf, het authentieke leven, kunnen bezighouden – eerst de voorbereiding op het leven, dan het leven zelf, eerst het gemis opheffen en dan pas leven. Moeten we niet in de zelfde zin het versje van Bertholt Brecht “Erst kommt das Fressen, dann die Moral” begrijpen? (We weten eigenlijk wel dat aan ‘das Fressen’ geen einde komt en dat we bijgevolg aan ‘die Moral’ niet meer toe komen).

Moeten we nu ontkennen dat we behoeftige wezens zijn, dat veel van onze bedrijvigheden erin bestaat dat we ‘voorwaarden tot’ creëren, dat we goed willen nagaan hoe ons existentieel tekort onze alledaagsheid kleurt, dat het oponthoud, het *ritardando* eigen aan het reflexieve stilstaan bij een reisvoorbereiding soms boeiender en veelbelovender lijkt dan de reis zelf, dat het begeren meer vertelt dan de verzadiging?

De overtuiging leeft dat we de mens pas vanuit zijn behoeften leren kennen en dat we vanuit de thematisering van het gemis of tekort, vanuit de genoemde voorwaardelijkheid de betekenis van en de verklaring voor het menselijk gedrag kunnen formuleren. Eten we trouwens niet om in leven te blijven en kleden we ons niet om ons tegen koud of al te warm weer te beschermen? En waarom zouden we een dak boven ons hoofd willen? Hebben

we dan geen behoefte om te wonen? We zouden inderdaad heel wat behoeften hebben, zoals affectie, bescherming, communicatie, duurzaamheid, erkenning, enzovoort tot ontspanning, religie, rust, spel, trouw, voortplanting, wetenschap en zorg – en uiteraard mogen we hierbij de seksualiteit niet vergeten. Als we de behoeften als een indicatie van een gemis ervaren, als iets dat onvervuld blijft, dan streven we naar de opheffing van het tekort en naarmate die opheffing op zich laat wachten en we onvervuld blijven, op onze honger blijven, zullen zij – die behoeften – dan ons bewustzijn en dus ook onze verbeelding niet steeds maar meer domineren? We weten het: de literatuur staat bol van verhalen over het gemis en het tekort, over het onvervulde, over ambitie die niet te stillen valt. Hoe kunnen we ons het streven van Don Quichotte, Don Juan, Robinson Crusoe, Faust of Madame Bovary voorstellen zonder hun hardnekkige pogingen om een gemis op te heffen?

Vanuit onze behoeften zouden we alles doen om die behoefte toch maar te bevredigen. We schrikken niet terug voor moord en doodslag, noch voor leugen en bedrog. We ontplooien een ingenieuze creativiteit die adembenemende kastelen en kloosters, paleizen en beschermende steden bouwt of verfijnde instrumenten en ingewikkelde werktuigen ontwerpt, als we maar bereiken wat we willen bereiken. Zijn we dan tevreden? Zeggen we dat we voldaan zijn als we ons doel hebben bereikt en dat we nu niets meer nodig hebben en dus ook geen gemis meer zullen kennen? Een zeker gezond verstand leert ons dat aan het gemis géén einde komt, dat op de verzadiging een andere honger volgt, dat om een oud Amerikaans deuntje te parafraseren, op de 'kiss' na een uitvoerige 'prelude' de geliefden al uitkijken naar een nieuwe 'prelude to a kiss'.

2.

Hoewel de weg ons naar de bestemming leidt en hoewel die bestemming zo belangrijk is, hechten we aan die weg bijzonder veel belang, ja, we noemen die weg soms interessanter dan de bestemming zelf. Dit is de paradox van de levensloop, aangezien de levensloop het levensdrama bij uitstek is, een drama dat, zoals Aristoteles zegt, een begin kent, een midden en een afloop of ontknoping, waarna niets meer volgt. Dit vooruitzicht is niet aantrekkelijk, althans als de weg aantrekkelijk, interessant en mooi blijkt te zijn. We zeggen dan soms dat het jammer is dat we ons zo haastig op weg begeven om tijdig, nog voor het duister, onze bestemming te bereiken, terwijl we intussen die schitterende, onthalande, panorama's aan ons laten voorbij gaan omdat we ons niet de gelegenheid geven halt te houden om schouwend te genieten van het feit dat de weg zelf zo mooi is.

We hebben nood aan goede wegen. Veel zorg besteden aan een degelijke infrastructuur getuigt van een grote voorzienigheid en beschouwen we als een teken van welvaart die tegelijk welzijn beoogt. In de zelfde zin oordelen we over gedegen onderwijs, over een opleiding en een vorming waarin erudiete

leermeesters aandachtige leerlingen duidelijk maken waar het om gaat in de wereld van de letteren, van de natuurkunde, van de wijsbegeerte, de wiskunde en de zielkunde. De filosoof verhult zijn genot niet als hij zich op lange omwegen begeeft en heeft er geen moeite mee voorop te stellen dat zelfs een inleiding tot de wijsbegeerte zelf reeds wijsgerig is; ware dit niet zo dan zou er zelfs geen sprake van een introductie of een initiatie kunnen zijn. Wellicht geldt het zelfde voor de godgeleerdheid die het, zo kunnen we toch aannemen, niet kan stellen zonder de reeds aanwezige gevoeligheid voor goddelijke en heilige zaken – een aanvoelen van een surplus dat haaks staat op het reducerende van de behoefteigheid.

3.

De formule 'het doel heiligt de middelen' is, gezien onze politieke ervaringen, geen populaire slogan. Deze leuze ruikt nu eenmaal naar een cynische en 'machiavellistische' strategie van machthebbers die hun onderdanen willen misbruiken of die een generatie wil opofferen opdat de daaropvolgende het echt goed zou hebben – de kwestie is slechts dat we nú genereus moeten zijn, dat onze vrijgevigheid erin bestaat dat we nú ons van alles ontfeggen opdat de toekomst van onze inspanningen zou kunnen genieten. Neen, zoiets is in onze beschaving niet populair, hoewel we ons ook niet kunnen voorstellend dat we een politiek beleid zouden toejuichen dat het potverteren door dik en dun propageert.

Misschien belet een zeker moralisme dat we de formule 'het doel heiligt de middelen' goed begrijpen. Het moralisme haast zich immers vaak om te oordelen en te veroordelen en vertolkt wel iets van het mefistofelische, 'der Geist der stets verneint'. Een interpretatie die we 'theologisch' zouden kunnen noemen, opent wellicht een ander vergezicht dat daarom nog niet met de ethiek van het goede leven in strijd hoeft te zijn. Nemen we afstand van de al te vulgaire opvatting dat we het vooropgestelde doel koste wat het kost dienen te bereiken, zelfs als we daartoe mensonterende maatregelen moeten treffen en dat we omwille van de absoluut gestelde normen en waarden een vrijbrief nodig hebben om alle dissidenten, kwaadwilligen en ongehoorzame kinderen meedogenloos te straffen, - nemen we van dat alles afstand - dan voelen we ons niet uitgenodigd om in de eerste plaats aan de concrete invulling van het doel te denken, maar om aandacht te schenken aan wat een heiligende kracht kan hebben, aan wat dit 'heiligen' kan betekenen en hoe de middelen van het heilige en van het onthalande kunnen doordrongen zijn. Er is geen dringende reden om de expressie 'het doel heiligt de middelen' tot een ideologische leuze of slogan te herleiden of als een maxime te propageren. We vragen ons eerder af of de genoemde expressie niet de uiting van een ontdekking kan zijn, een vaststelling nadat we van een moment van verwondering weer tot reflexieve of contemplerende rust zijn gekomen.

Nodigt dit inzicht ons nu niet uit de relatie tussen de zogenoemde behoefte en de bevrediging, tussen gemis of tekort en de eenheid, tussen weg en bestemming in een ánder daglicht te stellen? Misschien is de vastgestelde paradox dat, ondanks het belang van de bestemming, we aan de weg ernaartoe zoveel aandacht schenken en die zelfs durven te verzelfstandigen, toch niet zo paradoxaal?

4.

In zijn traktaat over de opvoeding, *Ueber Pädagogik*, gepubliceerd in 1803, schrijft Kant "Der Mensch ist das einzige Geschöpf, das erzogen werden muss". Waartoe? Niet om zuigeling, een kwekeling of om slechts een gevormde leerling te worden, maar om mens te zijn, een verlichte, mondige mens die zich van zijn moraliteit bewust is.

Opvoeding als weg en de zedelijkheid als doel of bestemming, dat wil eigenlijk zeggen: leren met en ook voor de anderen goed te leven in rechtvaardige instituties – dat is iets dat we inderdaad dienen te leren, dat we als een tekort moeten onderkennen en is niet iets waarvan we ons vanuit onze initiële behoefte bewust zijn. Dat wil zeggen dat het inzicht van anderen, van diegenen die ons voorgaan en die onze erflaters zijn, onze behoefte oriënteren en onze levensweg inspireren. Geen enkel pasgeboren, onmondig kind is bezield van het *desiderium naturale*, maar elk kind dat ter wereld komt en dat als gast in een ontvankelijke en aanspreekbare wereld wordt opgenomen en opgevoed, begeeft zich op een weg die het niet alleen en slechts uit zichzelf heeft kunnen verzinnen. Dat weet elke volwassene, elke ouder en elke opvoeder. Zelfs diegene die een verwaarloosde opvoeding heeft gekend, zonder veel affectie en liefde, zonder veel onderwijs en vorming, ook diegene blijft een erfgenaam van culturele en wereldlijke erflaters. Wij komen wel naakt ter wereld en een zekere naaktheid blijft ons tot in het graf eigen als we de wereld weer hebben verlaten, maar al vlug worden wij door die wereld genereus aangekleed met alles wat een bepaalde beschaving en cultuur als belangrijke verworvenheden heeft gerealiseerd. Ons bestaan is een wereldlijke encensering met een onoverzichtelijk aanbod van rollen en verhalen, van intriges en ontknopingen, en toch is er een oriëntatie waarbij we ons bewust worden dat we ons op een weg begeven die wel een bestemming moet hebben, maar die niet altijd duidelijk is. De uitdrukking is ons bekend: 'ik weet wel dat ik op weg ben, maar ik weet niet waartoe die weg mij leidt'... Sommigen voegen er aan toe dat die weg uiteindelijk naar de dood leidt, maar dat ze daaraan niet durven of wensen te denken. Dit besef sterfelijk te zijn en het sterke vermoeden dat er na de dood als eindbestemming niets volgt, vormt begrijpelijkerwijs de aanleiding tot een bedrijvigheid om zólang en zó goed mogelijk aan de weg te blijven timmeren dat langs die weg zelf tientallen en tientallen aantrekkelijke verblijfplaatsen worden

opgericht – niet alleen weekend- en vakantiehuusjes. Wordt die weg dan zelf tegelijk zin?

6.

Beschaving, cultuur en wereldlijkheid – zijn zij de resultante van een angstig en hardnekkig verhullen dat ons levensdrama op het niets uitmond? Moeten we vervolgens bekennen dat niet de bevrediging van onze behoeften, maar het nooit op te heffen tekort in het besef van de spanning tussen wat we nu hebben en zijn en wat we uiteindelijk verlangen en vervuld willen zien – met name een niet meer te verstoren gelukzaligheid – dat dit besef van het tekort beschaving, cultuur en wereldlijkheid op gang brengt en gestalte geeft? Velen die vanuit de menswetenschappen van biologie, evolutieeler en geschiedenis, van psychologie en sociologie een duidelijk en globaal verklaarbaar beeld van de dynamiek van 'la condition humaine' wens te geven, gaan van die overtuiging uit dat het gemis creativiteit dialectisch tot stand brengt. Deze overtuiging schijnt redelijk en past goed in de humanistische visie dat we in ons zelfverstaan niet mogen talmen om naar de kennisverwerving via de menswetenschappen te luisteren (Zelfs de kerken, de priesters en de theologen zouden meer naar de wetenschappen moeten luisteren). Het genoemde humanisme is dan ook een opdracht geworden. Deze bestaat erin dat we echt moeten zien dat beschaving, cultuur en wereldlijkheid mensenwerk is en de menselijke waardigheid, de *humanitas*, dient te bevorderen.

7.

De wereld als mensenwerk – is dat geen fantastische en sublieme prestatie waarop de humaniteit prat kan gaan? Als het zo is dat, zoals Hannah Arendt schrijft, het menselijk leven als zodanig een wereld, een huis op aarde nodig heeft voor de tijd van ons verblijf hier, kunnen we dan niet stellen dat in al die tijd dat wij hier rondlopen, de mensheid er toch in geslaagd is al heel veel herbergzaamheid te creëren en het domein van het onherbergzame sterk in te perken? Wie vanuit Italië Frankrijk via de alpen binnenrijdt botst op een bepaald ogenblik op die gigantische en eigenlijk wel afschrikwekkende Mont Blanc/Monte Bianco; het gevoel van *das Erhabene*, van het overweldigende toont tegelijk het onherbergzame. En toch is die berg niet langer een al te weerbaar opstakel voor het beschermd verder reizen. Ingenieurs hebben ervoor gezorgd dat we 'gewoon' door die gigant rijden en veilig Frankrijk bereiken. We hebben de Mont Blanc geïntegreerd in de inrichting van onze omgeving tot een beschaafde wereld. Zo zouden we vele, heel vele voorbeelden kunnen geven van hoe beschaving, cultuur en wereldlijkheid, resultaat van mensenwerk, de menselijke waardigheid bevorderen. We denken dan ook aan bruggen en stuwdammen, de gezondheidszorg en de sociale voorzieningen die duizenden hulpverleners mobiliseren om ontelbare ongelukkigen te helpen; we denken ook

aan het netwerk van onderwijs en rechtsbescherming, aan het profijt dat we aan kennis, techniek en wetenschap hebben; we denken eveneens aan de lekkere dingen die op tafel komen, het vele moois dat we in musea zien en in concertzalen horen en aan de politieke ordening die machtsevenwichten reguleert en het vreedzame samenleven op het oog heeft. Valt het te ontkennen dat de wereld veel ter beschikking stelt en zich vrijgevig toont?

Of de mens veel heeft gepresteerd dat te vermelden waard is, is geen nieuwe vraag. In de proloog van Goethes Faust-drama krijgt Mefistofeles een gelijklopende vraag van de Heer te horen, waarop de gevallen engel een antwoord geeft dat wellicht tot op vandaag op de bijval van velen kan rekenen:

(...)

Ich sehe nur, wie sich die Menschen plagen.
 Der kleine Gott der Welt bleibt stets von gleichem Schlag,
 Und is so wunderlich als wie am ersten Tag.
 Ein wenig besser würd' er leben,
 Hättst du ihm nicht den Schein des Himmelslichts gegeben;
 Er nennt's Vernunft und braucht's allein,
 Nur tierischer als jedes Tier zu sein.

Het is natuurlijk niet onjuist te stellen dat honger, oorlog en wreedheid, dat despotisme, rassenhaat en uitbuiting en dat lijden, pijn en ziekte het dagelijks bestaan van velen tekent. De vruchten van de humanisering van de wereld zijn inderdaad bijzonder ongelijk verdeeld en niemand met enige realiteitszin kan volhouden dat alles opperbest verloopt. We kunnen van een permanente crisis van de cultuur gewagen, van een moderniteit die slechts onbehagen wekt, van een dolgedraaide wereld, van een samenleving op drift met stuurloze jongeren, van een al te permissieve maatschappij, van een christendom of van een humanisme dat volstrekt onbekwaam blijkt te zijn om zijn beloften maar enigszins waar te maken. Dit is niet allemaal onjuist, maar tegelijk is dit ook niet volledig juist en moeten we toegeven dat een aantal van onze jammerklachten bijzonder eenzijdig is, zelfs al moeten we bekennen dat elk politiek jaaroverzicht ons onmogelijk grenzeloos optimistisch kan stellen. Dit belet echter niet dat we van de wereld die zoveel beschikbaar stelt kunnen houden, al moeten we steeds in overweging nemen dat er een 'enerzijds' en een 'anderzijds' is en dat we ons redelijkerwijs onthouden van definitieve uitspraken. Zijn wij in de erfzonde geboren en opgegroeid, "het betekent niet", zoals Leszek Kolakowski ooit in een lezing in Nijmegen opmerkte, "dat iedere vorm van kwaad eeuwig is of dat ellende nooit voorkomen kan worden". Lijkt het er soms op dat we voor het ongeluk zijn geboren of dat bepaalde volkeren de ene ramp na de andere kennen, toch weten we, om dezelfde auteur te citeren

Dat een groot aantal tegenslagen hersteld kan worden en vele lasten verlicht, maar nooit weten we van te voren welke de prijs moet worden om dit te bereiken, aangezien we betalen met geld dat niet vergelijkbaar is met de waarden die we realiseren. We betalen voor ieder stukje zogenaamde vooruitgang en we kunnen de kosten niet vergelijken met de baten.

In ons oordeel over het mensenwerk dat de wereld is, houden we best rekening met veel onoplosbare tegenstellingen. Het is alsof we door een huis lopen en in zo'n verschillende kamers kunnen terecht komen dat we niet kunnen begrijpen dat we ons in een en dezelfde woning bevinden. In dit perspectief laten we niet na te stellen dat deze wereld, dat dit gigantisch culturele huis, een onvolkomen wereld is. Hoe zouden we dit kunnen betwisten, alleen bestaat onze culturele dynamiek er niet in door uitsluitend de onvolkomenheid te onderstrepen en door Mefistofeles na te praten als hij over 'der kleine Gott' niets meer kan zeggen dan: "In jeden Quark begräbt er seine Nase". Is het niet tegelijk oneerlijk en ridicul het humaniserende mensenwerk van de wereldlijkheid te miskennen? De intelligentsia is ter kwade trouw als zij zich interessant wil maken door het voor te stellen dat kritiek alleen mefistofelisch kan zijn en dat elke waardering van dit wereldlijke mensenwerk 'fake' moet heten.

8.

We stelden ons de theologiserende vraag of er iets is dat het wereldlijke heiligt, of er een doel is waardoor de middelen-tot-het-doel worden geheiligd, of, gesteld in het metaforenpaar van weg en bestemming, er een bestemming is die de weg een heilzame oriëntatie geeft. Misschien dienen we te vertrekken van het mensenwerk van de wereld, in de zin dat we wel de onvolkomenheid van het mensenwerk moeten onderkennen, maar dat we daartegenover dienen te erkennen dat het feit, dat de wereld mensenwerk kan zijn, alsdusdanig geen mensenwerk is en aan ons verstaan ontsnapt, omdat die mogelijkheid ons is gegeven. Zou het nu niet kunnen zijn dat dit gegeven zelf opdracht én bestemming is, in de geest van het genesisverhaal (in de vertaling van Pieter Oussoren):

draagt vrucht, weest overvloedig,
 Vervult de aarde
 En bedwingt haar!-
 En daalt neer
 Bij de vissen van de zee
 En de vogels van de hemel,
 Bij alle leven dat rondkruipt over de aarde!
 (...)
 zie, geven zal ik u het zaadzaaiende gewas
 op het aanschijn van heel de aarde

en alle geboomte
 waarvan boomvruchten zaad zaaien,-
 voor jullie zal het er zijn als eten!-

Er is het geschenk en er is de opdracht om van de aarde een wereld te maken, een wereld die in de loop der tijden een gigantisch huis is geworden dat – ondanks veel afbraak en opbouw – aan de herbergzaamheid en aan de humaniteit tegemoet komt. Is dit huis het geheiligde huis, de geïnspireerde woning waarin de mensheid gestalte geeft aan wat hij begeert, behoeft en verlangt?

We moeten voorzichtig blijven. De wereld is seculier, ook het werk van de wereld is seculier met al het onvolkomene en al het boosaardige dat ook in en van de wereld is. Maar hiermee is niet alles van de wereld gezegd. Getuigt of verraadt niet veel van de wereld dat de mens de schijn van 't hemellicht is gegeven, zoals Mefistofeles goed weet, "dasz ihm den Schein des Himmelslichts (ist) gegeben"? Hoe weten we dat? We leren dit niet zoals we een classificatie van de hogere en lagere diersoorten kunnen leren of zoals we kunnen vertellen wat natuurkundigen onder de wetten van de thermodynamica verstaan. Dat er een woord is, zelfs een veelvoud van woorden en verhalen die onthullen dat er een licht is dat de duisternis overwint en dat de eenheid van zin en bestemming bevestigt en dat de wet het leven is, dát is een besef en een ervaring en een inzicht die al vele erflaters aan vele erfgenamen hebben doorgegeven. Geloof in en verbondenheid met die erfenis krijgen hun expressie in gestalten die getuigen dat die erfenis verder reikt dan datgene wat we voor onze onmiddellijke behoeften nodig hebben. Die levende gestalten, die tegelijk ons vergankelijke bestaan en elk nieuw vergankelijk bestaan inspireren en oriënteren, vormen authentieke cultuur die de wereldlijkheid van de wereld beschaaft.

9.

Is de beschavende cultuur een afgewerkt vernuftig systeem? Dat kunnen we ons moeilijk voorstellen, maar we ontdekken misschien wel dat het *ons* huis is, waarvan we ook weten dat het nooit af is, om de mooie titel van een boek van de Leuvense theoloog en wijsgeer, Antoon Vergote, te parafraseren. We voegen eraan toe dat dit huis tegelijk gastvrij en onoverzichtelijk is, de religieuze woning met vele kamers die we soms na lange speurtochten via vreemde gangen en trapzalen bereiken. Hier treffen we een kamer aan waar iemand de gelukzaligheid nastreeft die in de begrijpende liefde jegens de Oneindige Natuur bestaat, en daar ontdekken we een kamer die ons muzikaal begeleidt in de ontdekking van de werkelijkheid; hier is er dan weer een andere kamer waar stervelingen de ruimte vinden om voor het totaal Andere ontvankelijk te zijn en daar is er nog een andere kamer, veeleer een atelier, een werkkamer, een laboratorium waar vrienden in dialoog de quintessens trachten te verstaan. Er ontbreekt geen kamer waar de bedroefden getroost en de zieken verpleegd

worden, zoals er ook geen kamer ontbreekt die laat verstaan dat liefde, schoonheid en zachtmoedigheid geheimen zijn, mysteries die tot ontvankelijkheid en dankbaarheid uitnodigen. Sommige kamers zijn onvindbaar, andere zijn leeg; in sommige kamers begrijpen we niets zonder daardoor wanhopig te worden, in weer andere kamers worden we weggejaagd omdat we al te argeloos, nieuwsgierig en vrijpostig zijn. Ach, er zijn zoveel kamers die ons eindig verstand niet aankan. Gaat het immers niet om een bijzonder raadselachtige woning – het is een mysterie dat zij tot stand is gekomen – die tegelijk uitnodigt tot verblijf en gestalte geeft aan een gezegende weg in een perspectief waarvan de inspirerende bestemming ons ondanks alles hoop geeft?

De bestemming oriënteert de weg en langs de weg hebben we herbergzame huizen gebouwd en ze ingericht met vele, onderling verschillende kamers. Is deze weg zelf bestemming of alleen bestemmend? We weten het niet altijd. Veel van de weg verwijst naar niets meer dan alleen maar een weg, een weg die nergens heen leidt, bijgevolg moeten we de weg zelf niet verlaten, maar hem zo inrichten dat we er voor altijd kunnen blijven. Een illusie? Veel van de weg verwijst naar zoveel meer dan alleen maar een weg – is hij een lichtend pad voor ons verlangen, ‘bewogen door liefde die ook de zon en sterren drijft’? We weten het niet zo gauw, maar de weg blijft een weg en heeft rustplaatsen nodig, of oasen, openingen voor een oponthoud om ons te realiseren waar we aan toe zijn, om te zien wat er te zien is, om te horen wat er te horen valt, want ook aan de rand van de weg met de gewone dingen van de alledaagsheid zijn er tekens die ons oriënteren.

*Deze tekst is een licht gewijzigde versie van de lezing gehouden voor de *Dies Natalis*-viering van de Theologische Faculteit Tilburg op 16 maart 2005.